

Kőbányai János

Érzelmes utazás Trianonba

Nabum Gedalia emlékének

A lehetőség-köteleesség, hogy kollegám és barátom felkérésére a centenáriumi Trianon antológiába írandó esszének (műfaja, ha igen, majd csak a végére ülededik le, s nyeri el a formáját) a nevem alatt nekifoghatok – döbbenek rá –: Trianon egyenes következménye. (Igen! E felfedezés kibontása lesz a továbbiak motorja.) Fókuszáltabban: a „nagyvilágba” („e kívül”) vetettségem, vagy sors(talanság)om: a Trianonra adott, több nemzedékben kiforrott zsidó válasz következménye. Felér egy vérszerződéssel, ha azt a 19. és a 20. században kötötték is, amikor már nem volt divatban a hűség és az azonosság effajta megpecsételése.

Mit ért ez az ismétlődően megkötött szerződés az azóta eltelt 100 év alatt?

1919-ben vagy '20-ban – de kár, hogy nincs már, akinél az elhatározás körülményeire rákérdezhessenek – Klauber Ignác torontálvásárhelyi kereskedő eldöntötte: nem engedheti, hogy unokái ne magyar iskolában tanuljanak, s ezért két fiával – Vilmost és Leóval – és azok feleségeivel és apróságaival áttette székhelyét Pécsre. Ugyanis, ahogy Margittai Linda *Zsidókérdés a Délvidéken* című PhD-disszertációjában – Szeged, 2019 – írja: „A Magyarországtól megszerzett területek kulturális nacionalizálása érdekében a délszláv állam kemény kézzel fogott hozzá a magyar oktatás intézményi kereteinek lerombolásához. A jugoszláv oktatásügy nacionalista szellemű intézkedései közül a leghírhedtebbé az 1920-as, ún. névelemzési rendelet vált, melynek értelmében a diákokat a szülők, nagyszülők családi neve alapján kellett különböző nyelvű iskolákba beíratni. A szláv csengésű neveket viselő gyerekeket akkor is szláv nyelvű iskolába irányították, ha nem beszélték az államnyelvet. A németek és a zsidók, függetlenül attól, hogy milyen nevet viseltek, milyen nemzetiségűeknek vallották magukat vagy mi volt az anyanyelvük, eleve nem iratkozhattak magyar tagozatra. A zsidó tanulók vagy az államnyelvű iskolákat választhatták, vagy pedig a zsidó iskolákat, bár utóbbiakból csak alapfokú intézmények léteztek, és ilyenek sem minden településen. A zsidó iskolákban ráadásul szintén a szerb lett a kötelező tanítási nyelv.”

E tanulmányhoz, amelynek súlypontja az időben nem is az én elbeszélésem pandanja, persze csak most, az esszémhez (az lesz?) gyűjtött adatok meguglizással történő ellenőrzése során jutottam, de tanácsos idézzem, hogy az engem a térben és időben elhelyező lépés alapdokumentumát kontextusba ágyazhassam:

Magyar Királyi Belügyminiszter

Szám: 147017/1923.

XIV

Állampolgársági bizonyítvány

A rendelkezésre álló adatok alapján igazolom, hogy az 1888-ban a Torontál vármegyei Pancsova községben született és torontálvásárhelyi illetőségű Klauber Vilmos kereskedő pécsi lakos az 1921. évi november XXXIII. törvénnyel becikelyezett trianoni békeszerződés rendelkezései alapján a magyar állampolgárság fenntartására irányuló elhatározását Pécs város polgármesterénél 1921. november 17-én iktatott beadványában bejelentette.

A 6500/1921 M. l. sz. kormányrendelet 12.§-a értelmében egyúttal megállapította, hogy nála az opció feltételei fennforognak, miért is magyar állampolgárságát ezennel elismerem.

Az említett kormányrendelet 9.§-a alapján a fenti kijelentés hatálya nevezett nevére az 1891-ben született Weinberger Gizellára, továbbá az 1912-ben született István és az 1914-ben született Zoltán nevű kiskorú gyermekeire is kiterjed.

Italmérési engedély elnyerése céljából igazolom, hogy nevezett már több, mint 20 éve magyar állampolgár.

Budapest, 1923 évi szeptember hó 7. én.

A miniszter rendeletéből

[olvashatatlan aláírás]
miniszteri c. tanácsos

Klauber Ignác nem sokkal sorsválasztó döntése után, 1922-ben meghalt, sírja a pécsi zsidó (izraelita) temetőben található (és természetesen feleségé,

Zsófiái is – szül. Blumenstock, Mohács –, aki tizenöt évvel később követte ide, az ő temetéséhez fűződik apám egyik legkorábbi emléke). Valahányszor Pécsre visz a dolgom, meglátogatom ezt a kettős sírt ama „*tijul sorasim*” (őskereső utazásnak lehetne fordítani) után, amihez ebben az elbeszélésben mindjárt eljutok. El is határoztam, hogy még az életemben – tehát soká nem halaszthatóan – mi, megmaradt Klauberek (Kőbányaiak) a feliratokat újra kell vésessük, a sír előtt még egyszer összegyülekezve (ha nagybetegen is, de amikor a pécsi hitközségtől levélben költségvetést kértem, apám még élt), mert az első látogatásom (2002) óta a héber és latin betűk láthatóan kopásnak indultak. Mégpedig jó mélyen, alaposan meg kell húzzuk az emlékezés nyomvonalait, hiszen utánunk nem valószínű, hogy bárki is tovább karcolja-élesíti azokat a márványban, mert ez a gyenge családi emlékezet belefoszlik idők végezetébe – persze csak a Messiás eljöveteleig, amikor viszont már nem számít sem az egyéni, sem a „kollektív emlékezet”, annál inkább a kollektívumnak tett ígéret, amire minden vallásos zsidó intenzíven – számon kérően? – emlékezteti – nálunk vajon melyik nemzedékben maradt el az ismételtetése? – a napon-ta elmondott tizennyolc benedikcióban (*šmoné ezér*) a nagyfőnököt: „Dicsértessél Isten, aki megeleveníti a holtakat.” (Ezért vásárolja meg minden zsidó a nyughelyét az idők végezetéig – és nem kell megmegújítania a sírbérletét, mint keresztény társaiknak – hogy már megbolygatatlanul várhassa ki egyhelyben ama apokalipszissal induló, de majd megváltásba emelkedő időt.)

A dédapa azonossági motivációját az irányította – ezt még apám bátyja, Zoli bácsi szokta volt mesélni –, hogy a családban akadt egy a '48–49-es szabadságharcban részt vett Klauber, s ezért a családfő ezt az elköteleződést tartotta folytatandó hagyománynak. A gyermekkoromban utánam szivárgott kuriózum-foszlánynak nem jártam utána a beat- és a Kádár korszakban, mert ezt az időt a magyar valóságot jobb útra terelendő illúziók kergetésével, azaz a jövő horizontjainak kitapogatásával töltöttem, vagy vesztegettem el, s ezért kérdezői mesterségem (hivatásom?) indulásakor rockzenészekkel és leginkább állami gondozott háttérű csövesekkel interjúztam. Azaz: ott és akkor a magamfajta (zsidó, de ennek nem sok jelentőséget tulajdonító) fiatalember számára a múlt súlya és beágyazottsága még messze nem esett latba. (Bár csináltam már a Múlt és Jövőt, amikor az apámnál tíz évvel idősebb Zoli bácsi még élt, de őt nem kérdeztem-magnóztam a családunk eredetéről, mint megannyi interjúalanyomat – ezt a végzetes mulasztást a túlvilágon még az orromra kötik.) Persze „zsidó korszakomba” lépve már érde-

kelt a mítosz-munkát elindító Klauber-(h)ős, különösen 1998-ban, a forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján, amikor három könyvet is kiadtam e tárgyban. Közte Berstein Béla tudós rabbi (1868, Várpalota – 1944, Auschwitz) *A negyvennyolcas szabadságharc és a zsidók* című, Jókai Mór előszavával ajánlott művét, amelynek 1939-es (tüntetően magyarázatot nem kívánó évszám!) újrakiadása egy átfogó kutatás eredményeképp, a függelékben közétette a szabadságharcban részt vett zsidó katonák nevét és adatait. Itt ugyan előfordult a büntetésből az osztrák hadseregbe sorozott zsidó honvédek listáján egy Klauber – Leopold, Pest, 1827 –, de sem a helyszín, sem az évszám nem stimmel felmenőim vonatkozásában. Néhány éve – egyetlen – unokatestvérem, Zoli bácsi fia, Klauber András (Andris) elküldte egy valahogy hozzá került sírkő képét a kecskeméti zsidó temetőből. Klauber Jánosról ezt lehet tudni Szinyei József *Magyar írók élete és munkái* művéből:

Izraelita néptanító, szül. 1832. febr. 10. Izsákon (Pest m.); elemi iskoláit a r. kath. majd az evang. ref. iskolákban végezte; azután a paksi rabbi-iskolába ment; később Bonyhádra került Perls rabbi iskolájába, hol a zsidó tudományok mellett elkészült a gymnasium négy alsó osztályára is és 1847-ben a gyönki evang. ref. gymnasiumban tett vizsgát. 1848-ban szülőföldére ment és beállt nemzetőrnek. Dunavecsén Fülöp Imre nemzetőri őrnagy magához vette az irodába s ott dolgozott addig, míg főnökét ki nem végezték a szabadságharc alatt. Édes atyja időközben meghalt és ő Tabra ment az ottani rabbi-képzőbe, hol zsidó tanulmányait 1852-ig folytatta. Ekkor nevelő lett és kedvet kapott a tanításhoz. Emlent Pestre s beiratkozott a tanítóképzőbe; de itt csak egy évet töltött, mert szegénysége miatt nem volt képes magát fentartani. Elment újra nevelőnek Gyomára, majd később ismét beiratkozott a nagyváradi r. kath. tanítóképzőbe s itt 1857. aug. 31. letette a tanítói vizsgát. A félegyházi zsidó község választotta meg tanítójának, de itt nem sok ideig volt és elment Nagy-Lakra, a hol 1867-ig tanítóskodott, a mikor a kecskeméti zsidóhitközség választotta meg és mint felekezeti tanító 1877-ig a zsidó iskolában, azóta pedig a községi iskolában működik. 1872-ben a kecskeméti országos kiállítás alkalmával egy számológépet és egy magyar-zsidó ABC-ét állított ki, a melyért ezüst érmet és dicséző oklevelet nyert. Nagy érdeme van abban, hogy 25 év óta közvetíti a délvidéki lakosok német gyermekeinek csere útján való Kecskemétre hozatalát, mi által nagy szolgálatot tesz a magyarosodás ügyének.

Itt legalább feltűnik egy délvidéki szál. Lehet – fikcionálom –, hogy a Monarchia-korabeli Magyarország legcsücskéről, a zsidó családokban szokásos sokszoros unokatestvéri házasságok hálóival átszőtt Klauber–Weinberger–Blumenstock család valamelyik gyermeke is részesült a nyelv- és azonosságtanulást-választást megerősítő csereüdültetésben-tanulásban, s e patrióta folyamatban legendásult a névrokon vérrokonná. Erre hajaz, hogy a mi nagyon is ismert nagymamánkat (Weinberger Gizellát, Klauber Ignác nagyobbik fia, Vilmos későbbi feleségét, akik első unokatestvérek is voltak egyben), a trianoni határ legutolsó falujából, Homoligról Szobra küldték – föl a Dunán – magyarul tanulni, egy ismerős családhoz. „*O Bozse, Bozse*” – kezdett imádkozásba, hallottam valahányszor a paplan alól, ha egy szobában aludtam vele valamely ünnep alkalmával, de tudott a szomszédos Lugas okán románul is, a német – *Nicht vor dem Kind* – természetes volt számára *von Haus aus*. Azonban az ún. dunai német lakosságú Homolicán (Homolitz, ma Omolica), ahol csak két „izraelita” család élt, az adminisztrációt, így a születési anyakönyveket is magyarul vezették – ahogy erről a másik, az általam nem kevés energiával felkutatott izraeli Weinbergerrel, Nahum Gedalia harmad-unokatestvéremmel, a jeruzsálemi Hadassza kórház adminisztratív igazgatójával meggyőződhetünk, amikor *tijul sorawim* kalandozásunk alkalmával arra jártunk, s kikértük a Weinberger család anyakönyvi bejegyzéseit –, mivel ezt ott rendben, szép, kerek magyar betűkkel bevezetve megtaláltuk, a felfedezés örömét egy kupica pálinkával meg is ünnepeztük az őseink által alapított kocsmában.

A pécsi ugródeszkáról először Klauber Vilmos, két gyerekekével, a Don-kanyarban „eltűnt” Pistával, aki augusztus huszadikán születvén Szent István után kapta nevét – tőle örökölttem második, a hivatalos irataimon szereplő nevemet –, és a már említett Zoli bácsival dobantott föl az akkor még önálló közigazgatási városba, Kőbányára, ahol megnyitotta a Martinovics tér sarkán a Klauber fűszerkereskedést, amit még az én időmben is „Klauber közért”-nek hívtak, s ő lett a Kőbányai kaszinó egyetlen zsidó tagja (dzsentris tempójáért, mert amikor egy kávéházi kártyacsatában valaki csalással vádolta, akkora pofont kevert le neki, hogy az illető a csukott ablakon keresztül kirepült az utcára). Sorsválasztását megpecsételendő, a torontálvásárhelyiek után tíz évvel később itt volt tanácsos megszületnie harmadik fiának, Györgynek – az apámnak –, akinek ezért evidens volt, hogy 1945 táján a bergen-belseni – „ál-lamköltségen”, ahogy szerette valahányszor hozzáfűzni – élménytúrája után a Klauberságtól megszabadulandó, a város (ma kerület) nevével azonosul-

jon. (Amivel – szerintem – csak nyomatékossította származása tényét, noha belátom, hogy ezzel a német névvel – minden bizonnyal cseh vagy morva területen érte az odáig már visszakövethetetlen őst II. József névválasztásra kényszerítő rendelete – magyar újságírást nem lehetett művelni. Ugyanis erre a pályára vonzotta a sorsa, vagy sorstalansága, akár barátját, Kertész Imrét – engem is sokáig Gyurinak, vagy Kőbcsinek szólított – a Brazil kávéházból ugyanebben az időben [lásd leírását a *Kudarc* c. regényében] – nevezetesen valami körvonalazhatatlan, feltehetőleg ama „táborokban” szerzett és végig gondolt tapasztalatot megfogalmazni és – legalább a maga számára – értelmezhetővé tenni, hogy „miért éljen az ember mindez után?”, s amíg ez az eszme-futtatás és formája kikristályosul, az írást gyakorolni, már csak kenyérkereseti okokból is – erre vitathatatlanul a legjobb alkalomnak és terepnek az újságírás mutatkozott.) Vilmos öccse, Leó, aki Pécs belvárosában alapított könyvkereskedést, csak a 30-as években jött fel Budapestre, ahol antikváriumot és kölcsönkönyvtárt nyitott a VII. kerületben. Ő és fia, Laci ellenőrizhetetlen helyekről „nem jöttek vissza” munkaszolgálatuk valamely állomásáról, Pistáról legalább azt tudni, hogy mindez Ukrajnában fordult elő vele. Egykori létezésük tényét az 1938-ban a természetes halállal elment Klauber Vilmos Kozma utca 6. helyrajzi számon nyilvántartott – „Ne hidd, hogy jobb a semminél / Egy pusztaszámadat. / Itt élél. Több vagy holtan is, / mint Kozma utca 6.” (Gergely Ágnes: *Temető Pannoniában*) – öntött betonból készült sablon síremlékére (26/A parcella, 9. sor, 24-es sír) felerősített márványlap őrzi – „Itt emlékezünk meg Ukrajnában mártírhaltalt halt fiáról Klauber Istvánról 1912–1943 és nyilasok által elhurcolt öccséről Klauber Leoról, 1899–1944, és annak fiáról Lászlóról, 1925–1945, taf nun cadí bét hé” – az a *tibije nismato crorá becorrá babajim* mondat kezdőbetűi: „legyen a lelke egybefonva az öröklét kötelékébe” –, amely kő(beton)ágyba nagymami is hozzájuk tért, külön neki készített márványlapocskával – „Klauber Vilmosné, sz. Weinberger Gizella 1891–1969” – jelezve érkezését, mely eseményre, épp fogdában ülve, nem engedtek el a Kalocsai 37-es Forradalmi Ezred laktanyájából (bizonyára elengedett volna Péter őrnagy, ha szépen kérem, de azóta is mindannyiszor ostoba egóm, s az ennél is hülyébb okoskodásom okán – „mit ér ezzel már nagymami, a lelkemben úgyis vele vagyok itt a fogdában is” – nem adtam meg a századparancsnoknak ezt a kegyúri hatalmát legitimáló gesztust) –, s most, nemrég pedig (2016-ban) apám is befeküdt közéjük – „tíz éves koromig, ott feküdtem köztük, s elalvás előtt az ágyban, s fölfele kukucskálva olvastam a 8

Órai Újság apám által éppen kiterített lapját” – az újabb, már-már az egész sírt befedő márványlapra a Kőbányai név mögé zárójelben – fogadni merek, hogy az egész temetőben ez az írásaimban oly idegesítően szapora írásjel az egyetlen – a Klauber-t is felvéstem a retró ízű, de vele kapcsolatban, talán utolsóként, oly adekvát „hírlapíró” megjelöléssel –, mert amikor kitörő örömmel értesült arról (2012-ben, anyám halála alkalmából, aki szintén szüleihez tért meg e lehetőség folytán), hogy a hitközség 25 éves pauzák után megengedi a már meglévő sírokba való eltemettetést, rögtön bejelentette kívánságát, hogy ide kívánczik. (A Kőbányai zsinagóga falára is feltettek – mikor? – egy márványtáblára vésett névsort a „fasizmus áldozatairól” – míg el nem adták az épületet [1964-ben] –, egyszer a nagymami, „ne mond meg apádnak!”, elvitt oda, s megmutatta a gyülekezés háza falán Klauber István nevét – s ezért az ottani memoár-tábla ismeretlen helyre kallódott, vagy megsemmisült.)

Tehát a Klauberek tették meg a döntő lépést. A Weinbergerek – akiknek az egyetlen valódi emlékeket, vagy inkább élet-mintát átadni képes tagját, a nagymamánkat ismerhettük – maradtak a Dél-(és vég-)vidéken. Weinberger Márkus unokái, akik kilencet számláltak, Homolicról kiáradva belakták a Vajdaságot – elsősorban Pancsovát, Újvidéket, Zimonyt, de volt, aki Amerikába „tántorgott ki” közülük, ezzel nyomtalanul kiiratkozva az elbeszélésünkből. Zimonyban, ebben a Belgráddal szemközti erősségben – ez volt a Trianon előtti Monarchia-Magyarország határvárosa – telepedett le nagymamám öccse, a kilenc gyerek legfiatalabbja, az 1897-ben született „Weinberger Manó a szerb hadsereg egyetlen zsidó főtisztje, orvos ezredese” (ahogy nagymami utolsó kőbányai lakásának, a Halom utcainak a szomszédja, Moldova György – ő bezzeg nem ilyen árulkodó-hivalkodó nevet választott magának, állítólag csukott szemmel rábökött egy térképre, s ezt adta ki neki – apám – hosszú ideig legjobb barátja – elbeszélése nyomán beleszótta alakját az *Utolsó tény: „önéletrajzi töredékek”* – Budapest, 2004–2005 – című könyve egyik sztorijába), s ennek a státuszának köszönhetette, hogy a német megszállók nem mint zsidót, hanem mint szerb katonát tartották fogóságban. Vele már személyesen nem találkozhattam, csak özvegyével, Milka tantival, s két gyermekével, Artúrral és Székicával, a nagymami Martinovics téri otthonához bútorban, hangulatban oly hasonló zimonyi (Zemun) lakásban, de emlékezetembe ragadt a fotó róla, amelyen Manó bácsi fehér orvosi köpenyben zsidós ügyetlenséggel, de délcegen lovagolt magas hegyekkel a háttérben. Zsidóként számon tartott testvéreivel, Vilmos fakereskedőve, a család

összetartójával – az ő újvidéki házában olvasta ki apám a nyári vakációk során Jókai összes műveit – Belgrádban, a szerb németbarát kormány rendőrsége, a többiekkel a visszacsatolt területeken a magyar hatóságok végeztek. Manó bácsi felesége a zsidóságba betért, de hívő katolikusnak is megmaradt, mind a zsinagógába, mind a templomba szorgalmasan eljáró Milka tanti – örökre hálás vagyok neki, hogy befizetett a jugoszláv zsidók Dubrovnik melletti nyári táborába, Mali Zatonba, ahol életem első zsidó élményeiben részesültem – 73 holokausztáldozatot számolt össze a családból, s ezzel a halottak számával és elpusztításuk területi elhelyezkedésével a listáján visszaállította a Trianon előtti Nagy-Magyarország egységét.

*

Másodszor futok neki Gyurgyák János kérése teljesítésének: a *Trianon és a zsidók* témának, a nagy centenáriumi antológiájába, ahol olyan szerzők sorába és kötet-társaságába – otthonába – kerülhetnek, ha megütöm a színvonalat, ahogy írja (ösztönözően): „mint Szabó Dezső, Németh László Babits, Peéry Rezső, Szalatnai, Kós Károly stb.”

Az első próbálkozás – nem sértődöm meg érte, mert nagyon örülök, hogy kiírtam magamból, igaz, a kérthez képest dupla terjedelemben – nem felelt meg. Amit megértek.

(Bár...)

Ugyanis engedtem az írás (és a zene) poétikai törvényeinek: ha leírtam egy mondatot (akkordot), akkor azt a maga epikai és harmóniai törvényei és ökonómiaja szerint kellett végigvigyem-játszanom. Ez az indítás az a villám megvilágosítással föltárló felismerés volt – hasított belém, amikor druzsám felkért telefonon a feladatra, s mondtam is neki rögtön: ezt fogom kibontani –, hogy a tény, hogy Magyarországon (ama trianoni határokon belül), magyarul beszélgetünk, s engem Kőbányai Jánosnak hívnak: az mind Trianonnak köszönhető. Ezért az írás, a saját terveimmel ellenkezően is, nem esszé lett, önéletrajzi (helyesebben családtörténeti) fellevezetéssel, hanem családtörténet, önéletrajzi reflexiókkal. A szöveg végén – léniával elkülönítve – némi iróniával úgy összegeztem és vontam le belőle értékítéletemet, hogy ez az „érzelmes” utazás – mert eddig soha nem kalandoztam felmenőim emlékezete tájain, s csak most, 2020-ban, mégpedig az egyre sűrűbben feltűnő Horthy-szobrok-, restaurációs igények, sőt: a kurzus szellemi rekanonizálása évadján – hitelesebb tanúság az érzékeny „kollektív emlékezetéről”, mint bármi „okosság” esszé-hangfekvésben.

Ha ez mégsem jött be (át): lássuk az „okosságot”. A tudást, amit a témához – *hic et nunc* – nem mint – „titok, északfok, idegenség” – individuum, hanem mint önmagát magyar-zsidónak meghatározó értelmiségi adhatok hozzá 2020-ban. „Lesznek zsidók is az antológiában, mint Ligeti Ernő, Füst Milán” – így megrendeltem –, amikor arra hivatkoztam a beadott munka terjedelmét megindokolandó, hogy valószínűleg ez lesz az egyedüli zsidó álláspont. Tehát velük szemben és mellett is meg kell meghatározni a pozíciót. Személyemben olyasvalaki szól a „Trianon és a zsidók” témájához, aki ezt a holokauszt, sőt: a rendszerváltás korának (1988–2018) diskurzusai ismeretében teszi.

Miért lehet, vagy kell distinkcióval élni e nemzeti katasztrófához való viszonyulásban? Hiszen – ezt példázta a családtörténetem is – ha valamiben, a Trianon-traumához való hozzáállásban nincs, mert nem lehet különbség a magyar nemzetet alkotó etnikumok között. S leginkább a zsidók vonatkozásában nem, mert nekik Trianon bekövetkezése idején a többi etnikummal szemben nem volt önálló államuk, s ha már erőre is kapott egy marginálisnak mondható csoportjuknál a zsidó állam megvalósításának álma, semmiképpen sem Magyarország rovására.

Azonban mégis jogos, sőt: lényegbevágó a zsidó nézőpont felvetése!

Egyrészt azért, mert a köztudat jelentős része – a Horthy-rendszer diskurzusának rehabilitálásával úgy tudja-érzi, mint a levegőt, amelynek eredetét, összetételét nem vizsgálja, csak beszívja, hogy Trianon katasztrófája a zsidóknak köszönhető. (Ők tették lehetetlenné a proletárdiktatúrájukkal, hogy az ország megvédje magát.) S a másik erőteljes vonatkozás: igen, a zsidóknak megvan a maguk szenvedéstörténete a holokauszttal, (ki nem mondva, de értve: „cserébe”) nekünk meg itt van Trianon.

Csak ezeknek az (elő)ítéleteknek a vonatkozásában van értelme Trianon zsidó szempontból történő tárgyalásának. Ugyanis az ország megcsonkítása, több millió ember haza-vesztése rapid és erőszakos körülmények között – kétségbevonhatatlanul nem köthető osztályharchoz, maradiság-modernitás konfliktushoz, s pláne nem vallási vagy etnikai másághoz.

Ha nem, akkor mégis mihez?

Ez a kérdés.

Trianon fogalmát és asszociációs mezőjét nem kell magyarítani. (Egy magyar embernek. Aki viszont ezen a kis univerzumon kívül esik, annak annál inkább. Esetemben a feleségemnek – aki izraeli, sőt: jemeni származású –, ő, noha nem akar a magyarsághoz asszimilálódni, mégis felerészben itt

él, s ezért például Trianon ismerete ugyanolyan fontos az itt-élés szempontjából – ezért nem kerülheti el előadásaimat –, mint hogy hol érdemes levezőldőséget venni. Amit azonban ő sem tud: rajta próbálom ki, s élesítem mondandómat, ha azt sikerül megértetni velem, mondandóm univerzálisabb érvényű lehet.)

A zsidó(k) fogalmát viszont annál inkább magyarítani kellene. Lehet, ezért „menekültem” a család- és önéletrajzba, mert ott kikerülhet az osztályozásból, általánosításból, értelmezésből adódó önkényes megállapítások, hangsúlyeltolások lehetősége.

Azonban reprezentatív és hiteles anyaggal dolgozom most is.

Az irodaloméval.

Szerintem – ezt a diszciplínát szeretném bevezetni az ún. tudományos életbe általánosabb szinten – a szépirodalomnak a történelemtudomány legfontosabb forrásává kellene válnia. Ugyanis az effajta reprezentáció, nevezetesen, hogy egy-egy téma, problémanyaláb, társadalmi osztály, réteg ábrázolása hogyan és milyen számban, súllyal kerül be az irodalomba, majd a diskurzusába és legvégül a kánonba – az a történelmi folyamatok legérzékletesebb tükröződése. S maga az ábrázolt, rögzített fikciós anyag legalább olyan hiteles, mint a levéltárak, s más források adatai alapján történő „tudományos” elbeszélések – mert emberi tapasztalatokat, viszonyokat összegeznek, sőt: a tudomány fogyasztóinál szélesebb közönség befogadásának próbáját kell kiállniuk.

Trianon az első világháború következménye volt – ez közhelyszerű és alapigazság. (Persze, az alatta húzódozó évszázados hatalmi, etnikai és világpolitikai előkészítő viszonyok és mozgások hátterében.) Akkor nézzük meg ezt a problémanyalábot az első világháborúról szóló magyar regényekben! (A szerintem még szignifikánsabban megjelenítő költészet elemzése szétfeszítené írásom kereteit. Az érdeklődőket a *Két évszázad magyar-zsidó költészete I.* – Budapest, 2015 – első világháborús, *Lángba borult világ* című blokkjához utalnám, ahol 1916-ig lelkes háborús versek sorát olvashatjuk, majd a következő, *Ki a pusztába* című blokkban majdnem ugyanezek a költők – Kiss Józseftől Szép Ernőig, Somlyó Zoltánig, Balázs Béláig vagy Várnai Zseniig – éltetik a forradalmak korát.)

Az első világháborúról azonban reprezentatív regény nem született a magyar irodalomban. (Csak kitűnő, noha a kánonba szintén be nem kerülő fogás-regények.) Ez a tény, illetve hiány olyan történelmi tanulságot nyújt, amely élesen átvilágítja a magyar történelmet, s benne szűkebb témánk: a Trianon-komplexus természetét – mégpedig társadal-

mi, pszichológiai és mentális oldalról. Ha e két világháború jelentős, akár sorsdöntő fejlemény volt a magyar történelemben – ezt talán nem vitatná senki –, akkor ennek miért nincs méltó, köztudott és kánoni szintre emelt lenyomata az irodalomban? A közegben, ahol a nép(nemzet) „kollektív emlékezete” homogenizálódik. Erre a megdöbbentő, s nem a súlyának megfelelően kezelt hiányra egy regény, egy első világháborús, sőt: egy magyar (vagy monarchiai-magyar) közegben játszódó regény hívta fel a figyelmemet.

Amely – héber nyelven íródott, s jelent meg Palesztinában – először folytatásokban 1928-ban a ma is létező Haaretz napilap hasábjain.

*

A Homolicon családot és magyarságnak emberanyagot teremtő-kibocsátó Weinberger Márkus, nagymamám nagyapja, ama trianoni határ túloldalán, Nagy-Magyaron (*Zlaté Klavy*) élt, de legalábbis onnan indult hosszú útjára (vajon itt is született?) – ez a legrégebbi irataink egyetlen biztos adata, fia Mór (Mózes) születési kivonatából, aki szintén ott látta meg a napvilágot 1850-ben. (A kétnyelvű cirill és latin [magyar] betűs iratok nagy része „hiteles másolat”, a pancsovai hitközségi és közigazgatási szervek állították ki 1939-ben, hogy birtokukban elkerüljék ama „rendszer-váltás-korban” elhíresült kamanec-podolszki kiutasítást-lemészárlást – 1941-ben –, ugyanis a trianoni határokon belüli születést igazolva, ha lefokozott jogokkal és megélhetési körülményekkel is, de újabb két-hároméves *laufot* lehetett nyerni a hasonló végűnek bizonyult sorssal szemben.) (E jól dokumentált – az ügyvédek ebben az évben halálra keresték magukat vele – irat-együttesek fellelhetőek minden magyar holokauszt-„túlélő” családnál – aki ma él ama trianoni Magyarországon, azok nem a második világháborút, hanem a holokausztot, a „zsidók ellen viselt háborút” [Lucy Dawidowicz könyvcíme után: *The War against the Jews 1933–1945*] élték túl.)

Mit nem adnék, hogy megtudjam, az ük- és dédapa honnan vette a tippet, hogy nekik majd vagy ezer kilométerrel lejjebb, a dunai németek lakta faluban érdemes kocsmát, vagy egyéb kereskedést nyitni? Azt, hogy eleim hogyan és honnan kerültek Pozsony környékére, már a „*historia sel ha am jehudi*” stúdium hallgatójaként betéve tudom – 2000 és 2015 között az emigrálás egy kellemes és progresszív formáját gyakoroltam, nevezetesen PhD-stúdiumokra adtam a fejem a jeruzsálemi Héber Egyetem „Zsidó nép története” szakán, s annak is az „Osztrák–Magyar Monarchia Zsidósága” tanszékén –, ami röviden így összegezhető: Mária Terézia és II.

Lipót két legyet egy csapásra ötlettel alsó-ausztriai, Cseh és Morva tartományait *judenreinné* kívánták tenni, ezért különböző intézkedésekkel a török háborúk által elnéptelenedett, s ezért szinte ellenállás nélkül a kezükbe pottyant Magyar Királyságba csatornázták őket – tőlük megszabadulandó, s egyúttal a provinciát elnémetesítendő. Ezért lett a határvidék, Pozsony és Érsekújvár környéke a később magyarrá váló zsidók első állomása és startköve, ahonnan az új honfoglalók – „Dévénynél betörő új idők, új népe” – szétrajzoltak. De ilyen hosszú távra kispiccelni (hajón? gyalog? szekereken? csoportokban?) átlósan átszelve az akkori egész Magyar Királyságot? Ehhez nemcsak bátorság, de mérlegelés, s a terep felméréséhez hitelt érdemlő információk birtokában lehetett nekivágni, s minderről utólag már minden információ beszerezhetetlen. Talán csak a Duna adhatna – ha nem is eligazítást, de sugallatot. Ez a (Nagy)Magyarországot szinte megtestesítő folyó – amelyet a zsidók sokasága lát a mai napig véresnek bizonyos Budapesten és Újvidéken történt „hideg napok” okán – segíthetett az orientációban. Eleim mozgása lehet új, vagy inkább párhuzamos fogalom felfedezéséhez kell vezessen: a dunai németek mintájára a dunai zsidókéhoz. Ugyanis akárhány magyar helység bukkan föl a családi iratokban – Mohács, Vác, Paks, Győr –, mind a Duna mentén találhatók. S vajon nagymamit nem Szobra küldték ismerős – honnan? – családhoz a magyar nyelvet elsajátítani? S Vilmos bácsinak – „Vilmos bácsi is megmondta”, ez volt nagymama legfőbb igazolása a világ jelenségeire – is innen, a Duna közlelőből, Piliscsabáról került feleség vagy 500 kilométerről. Frida tantival nagymama haláláig levelezett Jeruzsálembé, ebből derült ki számomra, hogy ott is van egy velem korú – Belgrádban született, s 1948-ban „alijázott” – unoka. Zsidó fordulatom után azért kívántam megismerni a sokszor elképzelt jeruzsálemi ikerpáromat, hogy lecsekkoljam, hogy néz nekem én ki, mire vittem volna, ha szüleim nem döntöttek volna, még mielőtt megismerték egymást, az *all after all* Magyarországon maradás mellett. (Anyám, mert visszataszítónak találta, hogy a cionista táborban a fiúk azt hirdették, hogy majd az izraeli kibucokban a nők úgy is közösek lesznek, mint a termelési javak, s ez a gyakorlat már itthon elkezdhető, apám pedig felfedezte, hogy a szociáldemokrata mozgalomban is megtalálhatók a szép zsidó lányok, éppen úgy, mint a partikulárisan zsidó alapon szervezett ifjúsági mozgalmakban.) Nahummal, ama *tijul sorejim* alkalmával fel is kutattuk a Katolikus Egyetemről nem messze fekvő falu gyommal benőtt zsidó temetőjét, hátha az ő nagyanyja családjának nevét kibetűzzük valamelyik síron. De a sűrű

gazzal borított, földbesüppedt, mohával benőtt kövek nem adták ki titkukat nekünk, megtartván ezt az Örökkévalónak, ama időig, amikor is Maimonidész (1137, Kordova – 1204, Kairó) kodifikálta tizenhárom hitelv (*šmonéeszre ikarim*) szerint: „... bekövetkezik a halottak feltámadása. Akkor, amikor a Teremtőnek az tetszik, dicsértessék az Ő neve.”

Nahum anyja, Rózsika (Vilmos bácsi és Frida tanti egyetlen gyermeke) gyakran töltötte a báli szezon Kőbányán, hogy férjnek valót fogjon magának, mert úgy látszik, Újvidék ennek híjával volt ekkortájt. 1944-ben is Kőbányán vendégeskedett, bár komorabb okokból, ugyanis, helyesen, úgy mérte fel a lehetőségeit, hogy elkerülje családjá sorsát, egyedül a magyar fővárosban van esélye a túlélésre. Itt találkozott utoljára apámmal, aki a füleki munkaszolgálatos táborból szökött meg – bevonultatásánál is rosszabbul esett neki, hogy a Kőbányai kaszinó felszólította, vissza kell szolgáltatnia az onnan kikölcsönzött könyveket, sőt, ha finoman is, de tudtára adták, hogy a jelenlegi rendelkezések értelmében újabb olvasnivalót onnan már nem vehet ki – s próbált az üzletben elbújni, azonban a német megszállás és főleg Horthy kiugrási kísérletének kudarca után Kőbányát megülte a rettegés és a terror atmoszférája. Ezért nagymama két megmaradt fiát befizette és beszöktette – át kellett mászniuk egy kétméteres falon – a Columbus utcai gyűjtőtáborba, ahonnan az akkori pesti folklór szerint fel lehetett jutni a Kasztner-vonatra – azonban a vonat a frankó, s nem a Svájcba átszállítandó ideiglenes szállásnak is helyt adó – bergen-belseni koncentrációs táborba vitte őket a Józsefvárosi pályaudvarról, amelynek falai ma üresen várják, hogy Sorsok és nem Sorstalanság Háza néven erre a „nagy utazására” emlékezzen. Nagymama Gyömrőn bújt el. Kinél? Milyen körülmények között? Nem kérdezte tőle senki. Mire kérdező koromba értem, már nem élt – by the way apám is hivatalos kérdező szakmában tevékenykedett, aki csak azt szokta emlegetni, hogy miután Theresienstadtban felszabadulva, az egész felvidéket teherautó- és vonatstoppal keresztülutazva hazaérkezett Kőbányára, a nagymama már a kitakarított boltban serénykedett – a „vissza nem jött” Leo feleségével, Bellával, akivel élete végéig együtt, egymást segítve, egymással veszekedve ették az özvegyiség kenyerét –, a megszokott helyén, a kasszagépnél fogadta fiát, s küldte haza a kulccsal, míg a vevőit kiszolgálja. A boltot 1948-ban államosították, nagymamának még tíz évet kellett az akkor alapított, a Kádár-korban a mindenes (fűszer?) bolt szinonimájává is váló KÖZÉRT (Közszégi Élelmiszerértékesítő Vállalat) hálózat különböző kőbányai egységeiben dolgoznia, hogy sovány nyugdíjat kaphasson.

Az ő boltja berendezése egyes darabjait – például egy mérleget és jégszekrényt – a kamrában tartotta, ahol néha a félretett süteményeit megdézsmálandó, teljesen funkciótlannal, magányosan lobogó gyertyával találkoztam, amelynek értelmét, vagy inkább üzenetét csak évtizedekkel később dekódoltam.

S vajon Rózsika hogyan jutott vissza Kőbányáról 1944 októbere után szülőföldjére és nyelveihez? Belgrádban bukkant fel legközelebb 1946-ban, ahol a szerb rádió magyar adása bemondójaként dolgozott, s megismerte Naftali Gedalija nevű férjét, aki Nisben született és Manó bácsihoz hasonlóan szerb hadifogolyként került el családjá és közössége németek általi teljes legvilkolását, amire a válasza a cionista opció volt: a jugoszláv cionisták szervezésébe, az alijáztatás munkájába fogott, akikkel aztán maga is a Szentföldön landolt, a Jugoszláv Zsidó Hitközség épületében született fiával – ezt a Belgrád szívében álló helyet és a nisi holokauszt-emlékművet is meglátogattuk Nahummal ama gyökereink fölérését célzó kirándulás során még Pancsova felé menet. Az ő családjá másik felének emlékei nyomába eredésnek Weinbergerségemben már csak kísérője, s nem résztvevője voltam, amint elhagytuk Trianon határait, s az egykori Szerb Királyság területén autóztunk az ottani déli végekre, ahová a zsidók már Görögországból érkeztek, a maguk ladino nyelvvel és spanyol-portugál eredetű traumáikkal. Rózsikának ezekről a sorsválasztó hónapjairól sem tudunk semmit, Nahumot, a majdnem *šabrét* nem érdekelte, sőt: gyűlölte, hogy szülei hegedülni tanították – haláluk után össze is taposta a hangszert –, s hogy lakásuk olyan, az izraeli valóságtól idegen, szomorúságot árasztó bútorokkal volt tele (honnan?), mint amelyeket budapesti, pancsovai rokonoknál, ismerősöknél láthatott viszont utazásunk során, s egész jeruzsálemi gyermek- és ifjúkorát valami titokzatosan fojtogató, tompa lehangoltság vette körül, ezért, amikor tehetett, rögtön bemenekült felesége révén egy izraeli, román és moldovai eredetű nagycsaládba – érthetően, hiszen teljesen rokonhiányos magányban nőtt fel, míg az én újságírói kíváncsiságom – vagy inkább: az én azonos indíttatású rokonkeresésem – végre egy vérrokonhoz nem juttatta.

Nahumot, aki szerbül jól beszélt, s magyarul csak néhány káromkodás ragadt benne – mi először angolul, majd héberül kommunikáltunk – tavalý temettük Jeruzsálemben; három, már nős fiút, négy unokát hagyott maga után. Egy darabig azzal kísérletezett, hogy a fiai magyar, s vele EU-útlevelet kapjanak soha nem látott nagyanyjuk újvidéki származásából ezt a privilégiumot kinyerve, de tel-avivi követségünkötől elutasítván, most, ha minden igaz, mégsem maradnak EU-kompatibilitás híján, mert a

Gedalija ágon portugál szefárd felmenőkre hivatkozva mégis hozzájutnak e lehetőséghez – ki tudja, mire lesz ez jó, „mert ki tudja, hogy mi adhatja magát elő”, ahogy nagymama mondaná – a viharos, háborúit most eszkaláló jelenlegi Közel-Keleten – ugyanis Portugália legújabbán visszafogadja több mint ötszáz évvel a *girus* (kiüldözés) után a zsidóik leszármazottjait, akár az újmódi genetikai vizsgálat eredménye alapján is.

A kibocsátó Délvidék nem volt idegen tőlem, mert apám felfedezett (hogyan?) egy pancsovai gyermektelen magyar-zsidó orvos házaspárt, Örséket – roppant, aranyozott betűs, magyarul és szerbül nyomot hirdető fekete márvány sírkövéket a temetőben viszontláttam a bejárat közelében, amikor Nahummal ott beljebb, már elhagyottabb állapotban egymás mellett várakozó Klauber–Weinberger–Blumenstock klán sírjaira tettünk egy-egy kavicsot –, egykor e vidéken élő családuknak házi orvosát, akik kétszer is meghívtak magukhoz nyaralni kényelmes és sok izgalmas történelmi regénnyel, s finom ételeket készítő háztartási alkalmazottal is ellátott házukba. Pancsovai nyaralásaimnak a prágai szovjet és „szövetséges” hadseregek (Varsói Szerződés, ha ez a fogalom még mond valamit) bevonulása vetett véget 1968. augusztus végén. Arról volt szó, hogy egy napot ellógva az iskolából, szeptember másodikáig maradok, mert a mindennap olvasott *Magyar Szóból* úgy értesültem, hogy szeptember 1-jén valamelyik belgrádi stadionban Jimi Hendrix ad koncertet, s kikönyörögtem vendéglátóimnál, hogy jegyet váltsanak nekem az általuk ismeretlen és érthetetlenül nagy felhajtást kiváltó „muzsikus” előadására, de ehelyett pánikszerűen visszaküldtek Zimonyba Milka tantíhoz – milyen nyelven beszéltem vele és a gyerekeivel? nem lehetett ez más, mint az orosz, amilyen keresztül a mai napig megértem a szerb(horvát) nyelvet –, hogy a lehető leggyorsabban rakjon fel egy Magyarországra induló vonatra – a határon kiszedték a cipőimbe ravaszul begyömöszölt Magyar Szó oldalakat, amelyek a bevonulás eseményeit magyarul, de a magyarországi magyar nyelvű laptestvéreiktől eltérő tálalásban tárgyalták –, mert a napról napra lázasabb-forrongóbb hírekből azt a következtetést vonták le, hogy a határokat – ama trianoniakat – hamarosan lezárják, és esetleg náluk rekedek. Az elmaradt koncertet – amelyet vadíj *Super Rifle* farmerben élvezhettem volna – sajnáltam, s nem az elmaradt Homolicra kiautózást, mert Doktor Örs megígérte, hogy megmutatja, hol született nagymami, s ezzel az utolsó esély is elszállt – ezt persze csak most állapítom meg keserűen –, hogy hiteles személy vezessen el a „Lieux du memoire” (Pierre Nora) eredeti helyére, hiszen Nahum-

mal is egy ma működő, s ezért általunk kinevezett, de nem az eredetiként azonosított kocsmában ittunk Weinberger Márkus és Mór egészségére, akik elhoztak ide bennünket, szinte követelve tőlük, hogy nézzenek le ránk, s adják áldásukat ránk az égből.

A zimonyiak közül már csak egyikőjünkkel, az utolsó megmaradt „jugoszláv” Weinbergerrel, a vénéliának megmaradt Székcicával találkoztam a kilencvenes évek elején. Annyit tudtam róla homályosan, hogy valamikor Artúr bátyjával, a biológiai tudományok doktorával – akit húgommal, hogy ne jöjjön rá, ha róla beszélünk, de amikor felrakott a vonatra mégis ezen a néven búcsúzott tőlünk, Toscaninának neveztünk el – Milka tanti szülővárosába, Zágrábra költözött. Amikor a szarajevói zsidók menekülésének állomásait követtem-riportoztam – lásd.: *Szarajevói jelentés*, Budapest, 1996.; *Balkáni Krónika*, Budapest, 1988, 2013.; lehet, a talán az életem legfontosabb könyvtémájához is a Weinbergerek, Kluberek hívása szippantott be? –, mert ide vezetett a többéves ostromzárból kimenekültek első útja, ahol ételhez, információhoz jutottak, ezért a zágrábi zsidó hitközséggel is kapcsolatba kerültem, akiket ez alkalomból megkértem, hogy szerezzék meg Székcica elérhetőségét. A rákövetkező utamon, mert Szarajevóba Zágrábon keresztül lehetett eljutni – Splitbe olcsó repülőgéppel, s onnan egyenest, vagy az olasz csizma adriai oldaláról újságíró-igazolvánnyal Asconán keresztül katonai teherszállítóval – nála szálltam meg. A reggel, amikor ő a munkahelyére, s én vagy Szarajevóba, vagy onnan Budapestre igyekeztem, a reggeli neszkávé kavargatása közben – angolul beszélünk már – olyan természetességgel, mintha még egy csészével kínálna, közölte, hogy súlyos szívbeteget, nem sokáig fog élni, s ezért szeretne átadni nekem néhány dolgot, mert jobb helyük lesz nálam. Így kaptam meg Milka tanti feljegyzését a családuknak 73 holokauszt-áldozatáról egy duplakockás füzetlapon, egy német (gót) és héber betűs, ún. nők számára készített imakönyvet (1870-ben, Drezdában nyomtatták) – *Sefer Tehilim*-ot – utolsó oldalon a kilenc Homolicon született Weinberger névvel és születési évszámaival változó színű tintával beírva németül és héberül, valamint az egyik testvér – ő is Artúr (az imakönyv bejegyzése szerint született 1883. április 26-án) – haláláról szóló magyar nyelvű értesítést az ezredétől – a bélyegzőn: K. u. K FELDPOSTAMT 22. VI. 16 – a dögcedulájával, s vékonyka – hogy elérjen a bornyújába? – imakönyvével, valamint a jelentéshez mellékelte két kis cédulára felrótt ígérettel, vagy már a beteljesedett jutalommal?: „Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.”, „Boldogok a békességesek, mert Isten fiainak hívatnak.”

*

Avigdor Hameiri *A nagy örület (Havigaon bagadol)* című regénye nyomába eredve, hogy a zsurnaliszta szenzációt – a legjobb (később kiderült: az egyetlen) magyar első világháborús regényt héberül írták – értelmezem, az újra felfedezett művekhez elengedhetetlen utószóhoz végzet stúdiumaim során a következő tudáshoz jutottam.

1. A magyar és a K. und K. hadseregben szolgált zsidók – ez volt az első nem toborzott, hanem sor-katonákkal vívott háború – a lövészárkok, s majd a hadifogolytáborok összezártságában rádöbbenek, hogy a magyar társadalom őket soha nem fogadta be, illúzió volt az ebbe vetett hit és remény, sőt: erre esély sincs a háborúban viselt lelkes részvételük, s egyenesen hajszolt véráldozatuk ellenére sem. Erre a keserű rádöbbenésre valamit válaszolni-lépni kellett – legalábbis azoknak, akik többet kívántak az életüktől, mint a beletörődő sodródást. A három lehetséges alternatíva akár három irodalmi mű szerzőjével is ábrázolható. Avigdor Hameiri – aki, ahogy a regény felvezetésében leírta, magyar patriotaként önként jelentkezett a frontra – levonta az általa leírtakból eredő következtéseket, s haza sem tért a szibériai fogságából (amit szintén megírt regényben: *Ba Gebenom sel mata*, a *Pokol legalján* – hamarosan megjelenik magyarul is), s 1921-ben Palesztinában telepedett le, hogy a magyar irodalom nemcsak fordításának, hanem *sui generis* értékeinek az alakulóban lévő új-héber kultúrába szervezésének szentelje életét. Ezt az utat követte sok kitüntetések sorával dekorált első világháborús tiszt, akik az akkor még csak Brit Protektorátus, de a későbbi Izrael műszaki és építészeti infrastruktúráját megalapozták. (Lásd. erről David Giladi *Pesti mérnökök Izrael országépítői* című könyvét – Budapest, 1992.) Egy másik szélsőséges példa Zalka Mátéé, aki a *Doberdó* című, igen jó első világháborús regény szerzője – Moszkva, 1936; magyarul: Budapest, 1946 – s az orosz és spanyol polgárháború főtisztje, szintén hazát és nyelvet váltott, azonban internacionális alapon. A legtöbben viszont a legbonyolultabb utat választották: a magyar történelemben és annak elbeszélésben kívántak maradni. Ezért az őket, mint zsidókat, megkülönböztető, vagy kirekesztő, bőrön érzett tapasztalatukból azt a következtetést vonták le, hogy a magyar társadalmat kell olyanná formálniuk, amely nemcsak a társadalmi osztályokat, hanem a társadalmat alkotó etnikai különbségeket is egyenlősíti. Egy generációval előbb, Acsády Ignác történész és publicista (sőt regényíró: lásd: *Früdenyi Bankja*, az egyik első, a zsidó asszimilációt erős kritikával tárgyaló regény) a tisztaeszlári per kiváltotta antiszemita mozgalmak hatására azt ajánlotta, hogy a zsidóknak a magyar parasztsággal

kell szövetkezniük igazi emancipációjuk elérése érdekében. (*Zsidó és nem zsidó magyarok az emancipáció után*, Budapest, 1882.) Kun Béláék orosz frontot és hadifogságot megélt nemzedéke a proletáriátusra, azaz a munkásosztályra tette fel a szerencsését. S mivel a világtörténelmi események alakulása folytán ezt a (sors)választást egy rövid időre ki is próbálhatták, elfeledkeztek egy alapvető tényezőről, nevezetesen: mivel szellemi és anyagi szabadságban jóval fölötte álltak a társadalom alávetettjeinek, nem szövetséget kötöttek velük, hanem az élükre álltak – ami minden, csak nem szövetségesi viszony. Ilyen „világmegváltó” tiszt volt Pogány József – a Tanácsköztársaság Kun Béla után leginkább demonizált vezetője –, aki, mindettől függetlenül a három legjobb háborús riportkönyvet írta – az akkor még nem létező magyar szociográfia erényeit felvillantva: *Lemberg – tíz hónap a cárizmus uralma alatt*, Budapest, 1915.; *A megbódított Orosz–Lengyelországon keresztül*, Budapest, 1915.; *A földre szállt pokol – Az Isonzo eposz*, Budapest, 1916. E könyvek – ki is adtam őket egy kötetbe gyűjtve – meggyőztek, hogy a hadügyi népbiztosság jó, mert szakértő kézbe került.

2. Mind a K. und K., mind a magyar hadseregben a harcoló alakulatoknál kétfajta tiszt állomány szolgált. A tényleges vagy hivatásos tisztok – akik a társadalmi hierarchia legmagasabb fokán álltak. A katonatiszti foglalkozás hagyományosan arisztokratára, vagy nemesi rétegek hivatása és privilégiuma volt. Ethosza, értékrendszere meg is maradt a feudális gyökereinél, annak ellenére, hogy e foglalkozás üzése volt az egyetlen, nehéz és rögös út, hogy nem születéssel, hanem tiszt karrier útján lehessen ebbe a felső osztályba feljutni. A velük később szembe kerülő tartalékos tisztok náluk népesebb csoportja, rangjuk-státusuk elnyeréséhez érettségi bizonyítvány kellett. (Nívója legalább egy mai BA-fokozatnak felelt meg). Azaz: a tudás megszerzésének háttere a tudáshoz való hozzáállás kultúrája volt, s nemkülönben a tudás megszerzésébe fektetett szellemi és vagyoni befektetések. Aki érettségi bizonyítvánnyal rendelkezett, hároméves katonai szolgálat helyett egyéves tiszt kiképzésben részesülhetett – amely számtalan, a félfeudális magyar társadalomban jelentős privilégiummal is együtt járt (pl. párbajképesség, kaszinótagság stb.). Karády Viktor kutatásai szerint – több könyve is szól erről, de talán a legkézenfekvőbb: *Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek, 1876–1945: Történelmi-szociológiai tanulmányok*, Budapest, 2000. – a zsidóság a magyar népességben elfoglalt arányaihoz képest meghökkenően nagymértékben vezette a közép- és főiskolát végzettek számát. Ennek következtében a tartalékos tisztok között meghatározó volt a létszámuk és

súlyuk. Ehhez még annyit kell hozzáfűzni, hogy 1915-től a Monarchia és a magyar honvédség harcoló egységeinek javarészt tartalékos tisztek vezették. Okára két elmélet született: vagy azért, mert a háború első évében a tényleges tisztek túlnyomó része elesett, vagy fogságba esett, vagy azért, mert a hivatásosokat visszavonták a front mögé, hogy a háború elhúzóására tekintettel, az új korosztályok kiképzését irányítsák.

A frontok mindennapi életveszélyében, s majd a hadifogolytáborok idegtépő fülledtségében a magyar társadalom összes megoldatlan problémája elemi erővel tört föl. A háború végére félmillió magyar férfi hanykolódott a háború befejezésekor, a polgárháborútól vonagló Oroszból Szovjet Birodalommá változó roppant területen. (Más győztes hadviselő országokban is.) E tömeg végzetes – „Nekünk Mohács kell!” – megosztottságának tudható be, hogy a magyarok közül nem alakult Cseh légió, mint a K. und K. hadsereg cseh tagjaiból – a tényleges csapatok katonáiból s a hadifoglyok közül –, amely a trianoni határokat igencsak befolyásoló Csehszlovákia megalakulásának egyik fő erejévé nőhetett ki magát.

A háborúban eltöltött négy év olyan viszonyok között hagyta a hatalmi keretei nélkül maradt országot, hogy sem a politikai elitjében, sem a népében nem tudott olyan kohézió kialakulni, amely minden más konfliktusmezőn átlépve, az országhatárok megvédésére, pontosabban a felbomló Monarchia magyar felének igazságosabb, új határai befolyásolásra tudott volna koncentrálni. Ennek a konfliktusnak az egyik legfontosabb gyúanyaga volt az ún. „zsidókérdés”, mely cím alatt a nevezetes 1917-es Huszadik Század folyóirat indított ankétot a felgyülemelő antiszemitizmusra reagálva, szintén a háború vége felé. A válaszoló 50 vezető értelmiségi elismerte, sőt: helyenként feltárta, hogy a magyar társadalomban nem a szakadás – az szakad, ami valaha egységes volt –, hanem inkább a végzetes össze nem növés fenyeget. (Szerintem azok, akik tagadták a kérdés kérdés voltát, neofita tagadásukkal csak még inkább igazolták a probléma aktualitását.) Az antiszemita pogromok, fosztogatások – a visszatérő frontkatonák vezetésével – nem a fehérterrorral, hanem már az 1918-ban, a háborús összeomlás és az Őszirózsás forradalom közötti forrongó időkben kezdődtek. (Ezért alakult meg a Zsidó Légión, vagy más néven Cionista századok – volt tartalékos zsidó tisztekből –, akik néhány városban, legdokumentáltabban Máramaroszigeten védtek meg atrocitásoktól, de segítséget nyújtottak a Balkánról visszavonuló német hadsereg egységeinek a Felvidéken való zavartalan áthaladásához is.)

3. A Tanácsköztársaság, vagy Proletárdiktatúra vezetése agyonhangsúlyozott zsidó részaránya (a kevés nem-zsidó azért vett részt benne, hogy szombaton legyen, aki aláírjon) olyan közismert, mint a Trianon-jelensége. Azonban a vörös uralom tömegei, a Vörös Hadsereg katonái nem voltak zsidók. A Tanácsköztársaság 133 napos uralmának, ha indultak is ellene belső felkelések, nem a magyar erőviszonyok, hanem a külpolitikai helyzet, s külföldi haderők túlereje vetett véget.

A forradalmas tömegek miért hallgattak a zsidó – vagy itt helyénvaló az általam nem kedvelt jelző: zsidó származású – vezetőkre? Különösen annak ellenére, hogy a magyar társadalomban – enyhén szólva – nem számítottak közkedveltnak, s különösen avantgárd módon új szerepükben: a politika vezetésében. Ezt az elfogadást nem külső erő kényszerítette a tömegekre, mint a Rákosi rendszerét!

A felvillant és egyszerűnek bizonyult történelmi pillanat hitelét a zsidó tartalékos tisztek világháborús teljesítménye alapozta meg. Magatartásuk, helytállásuk a csapataik élén, s a hadifogolytáborokban, valamint nem elhanyagolható tényezőként: az „alárendelt néposztályok” iránti szolidaritásuk, emberi viszonyuk – a kasztként elkülönülő tényleges tisztekkel szemben. Ugyanis a népbiztosok többsége tartalékos tiszt, s a forradalmat hatalomra emelő, a hatalmat védő tömegek pedig egykori katoná(i)k voltak.

Szintén tény, hogy a Tanácsköztársaság és a Vörös Hadsereg – egyébként utolsóként a magyar történelemben – fegyverrel védte Magyarország határait. (Amely soha nem húzódott a Don folyó kanyarulatánál.) Részleges sikereket ért el az Északi hadjáratban, s Szolnoknál a támadó román hadsereggel szemben is felvette a harcot. (Erre a magyarságot egyesítő pozitív akaratra és szerepre jellemző, hogy a tényleges tisztek egy része is csatlakozott hozzájuk.)

Vizont a Horthy szervezte – a hivatalos tisztek adták a zömét – Nemzeti Hadsereg nem foglalkozkodott hivatásos haderőkkel szembeni fellépéssel, legyen az idegen vagy magyar fegyveres alakulat. Fegyvereit kizárólag civilek ellen használta.

(A most teljesen légből kapottan, Lukács Györgyöt lövető gyilkosnak beállító jelen-időnk – lásd erről Lengyel András: *A tizedeltető Lukács György: Egy politikai folklór-szűző történelmi hátteréhez* című ki-tűnő tanulmányát: Forrás, 2017/1. –, ha igazat is idézne, mit állít? Azt, hogy a filozófus, leszállva világhírű munkái olimposzi magaslatairól, részt vett a magyar haza határainak védelmében, s a dezertőrök háború idején sajnos szokásos megbüntetésében – a terepen, miközben vitéz Jány Gusztáv

ugyanettől a Lukácsot szoborfosztó időtől és rendszertől teljes rehabilitációt kap.)

Mindezt megállapítani a zsidó felelősséget Trianon sokeredős, szükségszerű történelmi katasztrófájáért: hamis, mert elhárító tárgyválasztásként kell értékelni. A bűnbakképzés holokausztba torkoló fejleményének. Amelynek van egy tényeken – de nem a fölsoroltakon – fölül egy mély igazságeleme is. A már a lövészárkokban is megérezkített felismerés: a magyar társadalom nem fogadja el zsidóit teljes értékű – ebben az esetben *homo politicus* – embernek, hanem csak funkcionálisan helyére rendelt, bizonyos szakfeladatokat ellátó személyzetnek. Ezért a zsidók(nak minősülők) minden emancipációs kísérlete a leghevesebb ellenérzést váltja ki a be(nem)fogadó magyar társadalomból. Ahogy egy fiatal tartalékos tiszt (korhatár-engedménnyel, szülői akarat ellenére sietett a frontra, s ő írta meg a Hameirihez hasonló következtetést, 1999-ig kéziratban lappangó, *Leviat György* című drámájában), Pap Károly vetette fel *Zsidó sebek és bűnök* (1937) című pamfletjében – fejből idézem – a zsidó – a zsidó értelmiség – végzetes bűnt követetett el akkor, amikor merészelte vindikálni magának a jogot, hogy a nemes urak és kizsákmányolt parasztjaik évezredes harcába – az egyik oldalra állva – beleszóljon.

*

Eddig rendben. A történet. Amely Trianonnal indult.

És a vége?

A jelen, netán a jövő?

Kell-e egyáltalán? Mármint valamilyen befejezés, összegzés, lezárás? Hiszen az óhatatlanul lekonyulna esszébe-politikába, amelynek oly rutinosan kitaposott szerpentinjéről – szerintem (de mit szól a szerkesztő-összeállító?) – oly szerencsésen fordultam le a felvezetés után szinte azonnal.

Nahum sírja mellett népes sereg mondta el a kadist. S mégpedig nem a „meg nem született gyermekért”, hanem maguk a gyermekei mondták érte, sőt: azok már nagybacska folytatásai is. Izraeli megfelelőm szép gyermekkort biztosított fiainak a sajátja keserűségét pozitívrá fordítva: Zohár közigazdász, egy tanácsadó cég társtulajdonosa egy marokkói családba nősült, Ámit aki csak most végzi a jogi egyetemem, sokáig tartó maga-keresése után egy argentinai családba került be, akik a holokauszt elől még időben Lengyelországból Rhodéziába szöktek, majd onnan Buenos Airesen keresztül tartott az útjuk Izraelbe, a legkisebbnek, Assafnak, aki elektromérnök, nincs még gyereke, ő is egy szefárd családba nősült – a tunéziai apósnak a jeruzsálemi Mahane Jehuda piacon van virágstandja, szoktuk kö-

szönteni egymást, ha arra járok, lányuk nemrég végzett, s már jól kereső ügyvéd, s ha igaz, Assaf egy ötlete, amire *start-up* céget alapított, nagy jövő előtt áll. Nahum a borzalmas betegségében (agyrák), s nehezen fölradott eszmétől, hogy éljen, ezzel vigasztalódhatott, s vigasztalódott is utolsó másfél éve kemoterápiás kezelése, majd azok – az orvosai megmondták, hogy értelmetlen – leállítása után.

Ő a sikeresen célegyenesbe került, dinasztiaalapító Weinberger.

És én? (A „Gyermektelen apa”, ahogy kevés novelláim egyikében meghatároztam magam.)

A jeruzsálemi Givat Saul-i temető – az Olajfák hegye teljesen megtelt, s ide már csak történelmi kiválóságok kerülhetnek, mint legutóbb Menahem Begin – nem ismeretlen előttem, mert több professzoromat elkísértem ide. Nahum temetésén azt tapasztaltam, hogy mióta utoljára jártam erre, elviselhetetlenné zsúfolódott. (Azonban a falain kívül eső telken most a hangos és szapora daruk hipermarketet húznak fel, bele-bele nyikorogva a halottért mondott imába.) Ugyanis aki teheti, Jeruzsálemben akarja kivárni a Messiás eljöveteleig tartó időt – azért itt, mert Ezékiel próféta látomása szerint, innen indul a feltámadás ideje és Jeruzsálembé áramló folyamata a „világ négy égtája felől”, s ezért ők, a most itt az egymás lábára lépő sorakozók lesznek majd az elsők (37. rész, 11–13.): „Akkor ezt mondta nekem: Emberfia! Ez a sok csont Izrael egész háza, amely most ezt mondja: Elszáradtak a csontjaink, és elveszett a reménységünk, végünk van. Azért prófétálj és mondd nekik: Így szólt az én Uram, az Úr: Én felnyitom sírjaitokat, és kihozlak sírjaitokból, én népem, és beviszlek benneteket Izrael földjére. Akkor megtudjátok, hogy én vagyok az Úr, amikor felnyitom sírjaitokat, és kihozlak sírjaitokból, én népem. Lelkemet adom belétek, életre keltelek, s letelepítelek benneteket a saját földetekre. Akkor megtudjátok, hogy én, az Úr, meg is teszem, amit megmondtam – így szólt az Úr.” Mindezt a Givat Saul-i rengetegben az ígélet beteljesítésére türelmetlen várakozókat már oszloplábakon álló teraszokat, sőt legújabbban emeletes, hotelszerű építményeket emelnek a sírmezők fölé, hogy a lépcsőkön újabb és újabb sírteraszoknak adjanak helyet.

Elment tőle a kedvem. Nahum emléke biztos örökre velem marad, de ide egyedül képtelen lennék kibotladozni hozzá egy kavicsal a kezemben, így is autóval, s azt egy parkoló-kiszögellésben hagyva, külön busszal jutottunk föl a ravatalozóból a kődsungelben kanyargó ösvényeken, nem is beszélve arról, hogy a helyért el kellene adnom a budapesti lakásomat, amit, ha nincs is kire hagynom, de vala-

hol el kell tölteni az időt, miután leszurkolom a megváltás közelébe férkőzés lehetőségét, mivel a lányos ingatlan a legjobb árfolyamán sem konvertálható lakhelyre az Igéret földjén. (A feltámadás során meg kibírom azt a kis időt, míg csontjaim Magyarország-égtájáról Jeruzsálembé vándorolnak – Ezékiel: „a csontok pedig egymáshoz illeszkedtek. Láttam, hogy inak kerültek rájuk, majd hús növekedett, s végül bőr borította be őket, de lélek még nem volt bennük. Akkor ezt mondta nekem: Prófétálj a léleknek, profétálj emberfia, és mondd a léleknek: Így szól az én Uram, az Úr a négy égtáj felől, jöjj elő, lélek, s lehelj ezekbe a megöltékbe, hogy életre keljenek! Én tehát profétáltam, ahogy megparancsolta nekem. Akkor lélek szállt beléjük, életre keltek, és talpra álltak: igen-igen nagy sereg volt.” [37. rész, 7–11]. Egész életemben túl mohó voltam – lehet, ezért sincs folytatásom ezen a földön – ebben a végső mozzanatban visszafoghatom magam, különösen, hogy talán ez alatt az itteni kis idő alatt újabb, lehet, talmi nyomokat vések magam után, hiszen az írói mesterség, vagy hivatás effajta karistolgatás, amihez a Trianonnal megszerzett nyelv is köt.)

Pedig – hiszen nekem is van jemeni származású izraeli feleségem, aki darab ideje, különösen miután megalázó módon, talán a bőrszíne miatt – („migráns” indulatokkal) leidegenezték a Lidl-pénztár futószalagjánál, hallani sem akar a magyar opcióról, csak szezonális szinten, s ezért állandóan nekem szegezi a menni vagy maradni, *that is the question*-t – noha abban igaza lehet, hogy a végső nyugalom, vagy inkább vég(víg)játék szcenáriója egyre türelmetlenebbül megíratlan, még akkor is, ha több generációra előrevetíthető, hogy itt a nagy „kiszántás” utáni magyar humuszba való „visszaboronálódás” kegyelme nem adatik meg nekünk, a Trianoni Magyarországot negyedíziglen is választó vagy elfogadó Klubereknek–Weinbergereknek.

*

De mit számítanak a tények? A tudat számít. Annál is inkább, mert ma Trianonnak az emlékezetpolitikában van csak tétje, hiszen a Párizs melletti kastélyról elnevezett magyar sérelem behegesztése, míg a világ világ – legalábbis ez a világ –, nem valószínű meg. S az azóta eltelt száz év – az Európai Unió biztató, határokat relativizáló rendszere ellenére – nemcsak állandósulni látszik, hanem társadalmilag is egyre inkább visszafordíthatatlanul szervezővé válik. Azonban az emlékezetpolitikai tét számottevő, sőt: egzisztenciális kihatású.

Ugyanis a magyarság és zsidóság közötti szálak nem a holokausztban, hanem a Trianonért való ún. bűnös felelősség projektálásában szakadtak szét.

Noha a trianoni katasztróféért egyaránt fájt minden magyar zsidó szíve éppúgy, mint a nem-zsidóké. (Annál is inkább, mert a magyar zsidóság tudatosan azt a szerepet vállalta magára a magyar elbeszélésbe belépve, hogy iskolarendszere révén a nemzetiségi területek nem magyar lakosságát elmagyarosítsa, s ebben komoly eredményeket értek el.) Azonban a fehérterror (melynek nincs emlékműve, szemben a vörössel), majd a *numerus clausus* után egyre ellentmondásosabbá vált azonosulnia a rendszerrel, amely a revíziót tűzte ki fő céljául. S aztán még nehezebben volt elvárható 1933-tól, Hitler hatalomra jutásától, egy olyan világhatalmi tényezőtől várni a revízió mennyorszáágát, amely nemcsak szlogenekben, de tettekben is hozzáfogott a zsidók kiűzéséhez Európából. Hány magyar zsidó drukkoltott a német fegyverek, s szövetségesük végső győzelméért? A visszacsatolt területek magyar zsidóságának sorsa – az ő deportálásukhoz fogtak hozzá a leghamarabb – még az anyaországi zsidóságénál is tragikusabb volt, mert egyszerre lakoltak meg magyarságukért és zsidóságukért. A náluknál semmivel sem kevésbé antiszemita, vagy zsidó-gyilkos Hitler-szövetséges románok a dél-erdélyi zsidóság életéhez hozzá sem nyúltak, azért, mert ők ezzel védték – sikeresen – trianoni határaikat. Mindennek a legszomorúbb példáját a nagy- és kissármási zsidóság – szerintem a magyar holokauszt legdrámaibb és ezért legtanulságosabb mozzanata – sorsa mutatja, hogy amikor a román kiugrás után oda a magyar csapatok két hétre bevonultak 1944 szeptemberében, első dolguk volt, hogy a falu zsidó apraja-nagyját – mint ezt a szomszéd falu, Pusztakamarás szülötte, Sütő András is megírta (ő mintha hiányozna az új NAT-ból) –, mind a 126 lelket lemészárolták.

Trianon részleges (s annak határaival – paradox módon – nagyjából igazságos) revíziójának visszavonása, s ezzel az örökkévalóságig való kicövekeltése a második világháború következménye. Ennek az eredményhirdetésnek a fogadtatása zsidó részről a meghasadás állapotát mutatta – már akinek módjában volt ezt megélnie, s a holokauszt megpróbáltatásain felülemelkedve ezen a vonatkozáson elgondolkodnia. (Ligeti Ernőnek biztos nem volt módja: az ő sorsa, bestiális halála Budapest szívében ezen antológián belül is felhorgasztja a kibékíthetetlen ellentmondást.) A magyarság 20. századi második trauma-katasztrófája az orosz (szovjet) megszállás, s majd a megszállók társadalmi berendezkedésének a magyar társadalomra októjálása volt. Ez a verevés, ez a megaláztatás nem válthatott ki ugyanolyan érzéseket a túlélő, s Magyarországon is maradó zsidókban. (A kétszázézer túlélő fele 1945 és 1956 között elhagyta egykori hazáját.)

Igen. A magyar zsidókat az orosz csapatok szabadították fel, Auschwitzban és a pesti gettóban egyaránt. Azaz: a magyar zsidók pusztája túlélése az orosz – és szövetségeseik – győzelmének függvénye volt. Ha úgy tetszik: a magyar zsidók pusztája létezésüket a magyar kormány, a magyar társadalom többségével szembeni ellenséges erők győzelmének köszönhetnék.

Itt találkozunk a holokauszt és Trianon. De oly végzetesen – egy teljesen tetejére állított, igaztalan összefüggésben. Mert az igazi Trianon idején, ha másban nem, Trianon megítélésében nem volt különbség zsidó és nem-zsidó magyar ember között. Azonban a Trianon ütötte sebek begyógyítását ígérő (és részben meg is valósító) Horthy-rendszer a magyar zsidóság lépésről lépésre történő eliminálására – is – épült. Zsidótlantató programját – a magyar holokausztot – nagyobb sikerrel vitte véghez, mint a revíziót. Amelynek gyümölcsét csak négy évig élvezhette, azonban zsidóságától a terveknek megfelelően teljesen megszabadult – ez a projektje épp most, 75 év múlva nyeri el végleges befejezettségét.

A tragikus összefüggés-hálózat a Rákosi–Kádár-rendszer mélyhűtő-diktatúrája jegelte, szagtalanította – de kilyukadása, s nyomán a hirtelen föllengedés folyamán ez a megromlott viszony most újra felémelyeg. Ama koalíciósnak nevezett rövid korszak (1945–1949) pandanja, a rendszerváltás kora (1988–2018) hosszú, s zavartalan időt adott. Ebben nyugodtan, nagyhatalmi elvárások nélkül kiforrhatott a magyar nemzet alkata, válasza erre a megromlott viszonyra, amely Trianonnal vette kezdetét. (A középkori Magyar Királyság után négy évszázados pauza után válva ismét függetlenné.)

Azonban ez a korszak sem tudta föloldani a tényleges és tartalékos tisztok, magyar zsidók és magyarok Trianonnal nem elkezdődött, hanem általa be is fejeződött ígéretes együttműködését – amelyet Ady Endre is – a „Zsidókérdés” körkérdésre írt, de csak később megjelentett esszéjében – *Korrobóri*, 1923 az első megjelenés a Nyugatban – a magyarság utolsó esélyének látott.

A gyászmunka és eredménye: traumaoldó megbékélés és gyógyulás elmaradása – amibe beletartozott volna a Trianonban való sároosság felelősség-billogjának levétele is – a mai maradék zsidóságra nézve azt az egzisztenciális következményt jelenti, hogy lehetetlenné teszi számára a (lelki, pszichikai azonosságával azonos) egészséges életet – s anélkül pedig minek?

A felvezetésben az első világháborús regény hiányával indítottam. Befejezésként rákérdezhetünk: vajon született-e második világháborús magyar re-

gény? Bármilyen meglepő, még annyira nyomokban sem, mint az első világháborúról szóló művek. (A zsidók ellen viselt háború – párhuzamosan zajlott a második világháborúval – magyar frontjáról viszont tengernyi sok műfajú irodalom született, amelyeknek árja mennyiségben és nívóban – e kettő közt van összefüggés – egészen a Nobel- és Oscardíjakig csapott föl.) Ezt a zsidóság maradéka egészséges élethez való ragaszkodása jeleként kell értékelni.

Azonban párbeszéd – elkövető és áldozat párbeszéde híján – nem vezet egyik fél gyógyulásához sem. Következésképp ennek elmaradása, mint a gyógyíthatatlan betegségek egy bizonyos ponton túl, a magyar zsidó történelem befejeződéséhez vezet.

*

A „Pannon temető”? (Ahova mostani nyáron kikísértük az utolsó nagy magyar nemzedéket – Ungvári Tamást, Heller Ágneszt, Konrád Györgyöt –, amelyről, mint a terepen dolgozó szerkesztő „tudományosan” is kimutattam, hogy velük kimúlt teremtető lendületünk, s folytatásunk lehetősége. Egykori esszém címét tovább aktualizálva – *A halott arcán növekvő szakáll*, Kortárs, 2001/8. –: a halott arcán már a szakáll sem nő többé. Azonban az újabb és újabb táblákkal beborított sírhoz – nemcsak költségkíméleti okból, hiszen a sírokba való be-bebújás is belekerül fél-fél millióba – és lakóihoz szívesebben csatlakoznának – nagymami táblája alatt van még egy kisebb feliratú töredékhez – Kőbányai János, 1951–20?? – elégnyi helyecske, zárójel-Klauberózás nélkül, mert én már a város-kerület névvel jöttem e világra – hiszen, ha valahol, körükben otthonos helyre kerülnék. Nem beszélve arról, hogy ez a föld megkérdőjelezhetetlenül az enyém: ha nem is én, de fölmenőim munkájuk verejtékét pénzre konvertálva ezt meg- és kiváltották nekem is, az ősatya Ábrahám példáját követve, aki a Makpéla-barlangot, ahová feleségét, Sárát eltemette, s a „baráti” törzsfők alságos, semmire nem kötelező szívességét elhárítva, ragaszkodott, hogy fizessen a földért, hogy felesége, s majd később ő is, a saját talpalmatnyi földjén – „Így lett a mező és a barlang, mely benne van, Hét fiai részéről Ábrahám birtoka temetkező helyül” (Genesis, XXIII. 20.) – várja a nagy ítéletet.

De e jogosultsághoz még ki kellene bekkelni – hogyan és hol és kivel?, azonban egy perccel sem tovább, amíg igazoltan dolgom van itt – még közel egy emberöltőt...

(*Lođ–Budapest, 2020. március*)